

aliis acceperunt, et antequam accipiant, orent pro eis a quibus accipiunt, ut eis detur quod per eos accipere volunt; et cum acceperint, orent ut bene et ipsi proferant, et illi ad quos proferunt sumant; et de prospero exitu dictionis eidem gratias agant, a quo id se accepisse non dubitant: « Ut qui gloriatur, in illo gloriatur, in cujus » manu sunt et nos et sermones nostri ¹. »

CAPUT XXXI.

Excusat prolixitatem libri.

XLIV. Longior evasit liber hic quam volebam, quamque putaveram. Sed legenti vel audienti, cui gratus est, longus non est: cui autem longus est, per partes eum legat, qui habere vult cognitum: quem vero cognitionis ejus piget, de longitudine non queratur. Ego tamen Deo nostro gratias ago, quod in his quatuor libris non qualis ego essem, cui multa desunt, sed qualis esse debeat, qui in doctrina sana, id est, christiana, non solum sibi, sed etiam aliis laborare studet, quantalacumque potui facultate disserui.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE GENESI AD LITTERAM.

IMPERFECTUS LIBER¹.

TRACTATUS DITUM GENESIOS ESQUE AD HUNGRE VERSIOLEM 26, 1 « FACIENS

« HOMINEM AD IMAGINEM, P. ETC.

CAPUT I.

Premittitur fides catholica. — Peccatum quid? — Pœna peccati quid? — Peccata naturalia. — Catholica Ecclesia unde dicitur.

I. De obscuris naturalium rerum², quæ omnipotente Deo artifice facta sentimus, non affirmamus, sed querendo tractandum est, in libris maxime, quos nobis divina commendat auctoritas, in quibus temeritas asserendæ incertæ dubiæque opinionis, difficile sacrilegii crimen evitat: ea tamen querendi dubitatio catholice fidei metas non debet excedere. Et quoniam multi hæretici ad suam sententiam, quæ præter fidem est catholice disciplina, expositionem Scripturarum divinarum trahere

¹ Scriptus circiter Christi annum 393. Vide *Retract.* lib. 1, cap. 18. —² Vide D. Guillon tom. xxi, pag. 314-317.

consequerunt; ante tractationem hujus libri catholica fides brevis explicanda est.

II. Est autem hæc, Deum Patrem omnipotentem universam creaturam fecisse atque constituisse per Filium suum unigenitum, id est, Sapientiam et Virtutem suam consubstantialem sibi et coæternam, in unitate spiritus sancti, et ipsius consubstantialis et coæterni. Hanc ergo Trinitatem dici unum Deum, eumque fecisse et creasse omnia quæ sunt, in quantum sunt, catholica disciplina credi jubet, ita ut creatura omnis sive intellectualis, sive corporalis, vel quod brevis dici potest secundum verba divinarum Scripturarum, sive invisibilis, sive visibilis, non de Dei natura, sed a Deo sit facta de nihilo: nihilque in ea esse quod ad Trinitatem pertineat, nisi quod Trinitas condidit, ista condita est. Quapropter creaturam universam neque consubstantialem Deo, neque coæternam fas est dicere aut credere.

III. Esse autem omnia, quæ fecit Deus, bona valde: mala vero non esse naturalia, sed omne quod dicitur malum, aut peccatum esse, aut poenam peccati. Nec esse peccatum nisi pravum liberæ voluntatis assensum, cum inclinamur ad ea quæ justitia vetat, et unde liberum est abstinere: id est, non in rebus istis, sed in usu earum non legitimo. Usus autem rerum est legitimus, ut anima in lege Dei maneat, et uni Deo plenissima dilectione subjecta sit, et cætera sibi subjecta sine cupiditate aut libidine ministret, id est, secundum præceptum Dei. Ita enim sine difficultate et miseria, et cum summa facilitate et beatitudine administrabit. Poena vero peccati est, cum ipsis creaturis non sibi servantibus cruciatur anima, cum Deo ipsa non servit: quæ creatura illi obtemperabat, cum ipsa obtemperabat Deo. Itaque non esse ignem malum, quia creatura Dei est; sed tamen uri eo imbecillitatem nostram exme-

rito peccati. Dici autem peccata naturalia, quæ necesse est committi ante misericordiam Dei, postquam in hanc vitam per peccatum liberi arbitrii lapsi sumus.

IV. Renovari autem hominem per Jesum Christum Dominum nostrum, cum ipsa ineffabilis ac incommutabilis Dei Sapientia plenum totumque hominem suscipere dignata est, et nasci de Spiritu sancto et virgine Maria, crucifigi, sepeliri, et resurgere, et ascendere in cælum, quod jam factum est; et venire ad judicandos vivos et mortuos in fine sæculi, et resurrectionem mortuorum in carne, quod adhuc futurum prædicatur. Datum esse Spiritum sanctum credentibus in eum. Constitutam ab illo matrem Ecclesiam, quæ Catholica dicitur, ex eo quia universaliter perfecta est, et in nullo claudicat, et per totum orbem diffusa est. Remissa esse poenitentibus priora peccata, et vitam æternam cælorumque regnum promissum.

CAPUT II.

Modi exponendæ Legis. — Historia. — Allegoria. — Analogia. — Ætiologia.

V. SECUNDUM hanc fidem quæ possunt in hoc libro quæri et disputari, considerandum est. « In principio fecit » Deus cælum et terram¹. » Quatuor modi a quibusdam Scripturarum tractatoribus traduntur Legis exponendæ, quorum vocabula enuntiarî græce possunt, latine autem definiri et explicari: secundum historiam, secundum allegoriam, secundum analogiam, secundum ætiologiam. Historia est, cum sive divinitus sive humanitus res gesta

¹ Gen. 1, 1.

commemoratur. Allegoria, cum figurate dicta intelliguntur. Analogia, cum Veteris et Novi Testamentorum congruentia demonstratur. Ætiologia, cum dictorum factorumque causæ redduntur.

CAPUT III.

Exponitur versiculus 1 Geneseos.

VI. Hoc ergo quod scriptum est, « In principio fecit » Deus cœlum et terram », quæri potest, utrum tantummodo secundum historiam accipiendum sit, etiam figurate aliquid significet, et quomodo congruat Evangelio, et qua causa liber iste sic inchoatus sit. Secundum historiam autem quæritur, quid sit « In principio », id est utrum in principio temporis, an in principio in ipsa Sapientia Dei, quia et ipse Dei Filius principium se dixit, quando ei dictum est; « Tu quis es; et dixit: Principium » quod et loquor vobis¹. » Est enim Principium sine principio, et est Principium de alio Principio. Principium sine principio solus Pater est, ideo ex uno principio esse omnia credimus: Filius autem ita Principium est, ut de Patre sit. Ipsa etiam prima creatura intellectualis potest dici principium iis, quibus caput est, quæ fecit Deus. Cum enim recte appelletur principium caput, in illa gradatione Apostolus mulierem tamen non dixit caput alicujus. Nam et virum dixit caput mulieris; et caput viri Christum, et caput Christi Deum²: ita Creatori creatura subnectitur.

VII. An ideo « In principio » dictum est, quoniam primum factum est? Annon potuit inter creaturas primum

¹ Joan. viii, 25. — ² 1 Cor. xii, 3.

fieri cœlum et terra, si Angeli et omnes intellectuales Potestates primum factæ sunt? Quia et Angelos creaturam Dei et ab eo factos credamus necesse est. Nam et Angelos enumeravit Propheta in centesimo quadagesimo-octavo Psalmo cum dixit: « Ipse jussit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt¹. » Sed si primum facti sunt Angeli, quæri potest, utrum in tempore facti sunt, an ante omne tempus, an in exordio temporis. Si in tempore, jam erat tempus antequam Angeli fierent: et quoniam etiam tempus ipsum creatura est, incipit necesse esse ut aliquid prius quam Angelos factum accipiamus. Si autem in exordio temporis factos dicimus, ut cum ipsis cœperit tempus, dicendum est falsum esse quod quidam volunt, eum cœlo et terra tempus esse cœpisse (3).

VIII. Si autem prius quam tempus Angeli facti sunt, quaerendum est quomodo dictum sit in consequentibus: « Et dixit Deus: Fiant luminaria in firmamento cœli, ut » luceant super terram, et dividant inter noctem et diem, » et sint in signa, et tempora, et dies, et annos². » Hic enim potest videri tunc cœpta esse tempora, cum cœlum et luminaria cœli ordinatis itineribus currere cœpissent: quod si verum est, quomodo potuerunt dies esse antequam tempus esset, si a cursu luminarium tempus exorsum est, quæ quarto die dicuntur esse facta? An ista dierum digestio secundum consuetudinem humanæ fragilitatis ordinata est lege narrandi et humilibus humiliter insinuandi sublimia, quia et ipse sermo narrantis non potest nisi aliqua habere et prima, et media, et ultima? An in temporibus istis dictum est, ut essent luminaria, quæ tempora homines intervallis morarum in corporis motione metuntur? Hæc enim tempora, si nullus motus corporum esset, nulla essent, et ipsa sunt hominibus manifestiora. Quod

¹ Psal. cxlviii, 2. — ² Gen. i, 14.

si admittimus, quærendum est, utrum præter motum corporum possit esse tempus in motu incorporeæ creaturæ, veluti est anima vel ipsa mens; quæ utique in cogitationibus movetur, et ipso motu aliud habet prius, aliud posterius, quod sine intervallo temporis intelligi non potest. Quod si accipiamus, etiam ante cælum et terram potest intelligi tempus fuisse, si ante cælum et terram facti sunt Angeli. Erat enim jam creatura, quæ motibus incorporeis tempus ageret. Et recte intelligitur cum illa etiam tempus esse, ut in anima quæ per corporeos sensus corporeis motibus assuefacta est. Sed fortasse non est in principibus et creaturis supereminentibus. Sed quoquo modo hoc se habeat (res enim secretissima est, et humanis conjecturis impenetrabilis,) illud certe accipiendum est in fide, etiamsi modum nostræ cogitationis excedit, omnem creaturam habere initium; tempusque ipsum creaturam esse, ac per hoc ipsum habere initium, nec coeternum esse Creatori.

IX. Potest etiam cælum et terra pro universa creatura positum videri, ut et hoc visibile æthereum firmamentum, cælum appellatum sit, et illa creatura invisibilis supereminentium Potestatum; rursusque terra, omnis inferior pars mundi, cum animalibus, quibus inhabitatur. An cælum omnis creatura sublimis atque invisibilis dicta est, terra vero omne visibile, ut etiam sic possit hoc quod dictum est: « In principio fecit Deus cælum et terram, » universa creatura intelligi? Fortasse quippe non incongrue in comparatione invisibilis creaturæ, omne visibile terra dicitur, ut illa cæli nomine nuncupetur. Quoniam et anima, quæ invisibilis est, cum rerum visibilium amore tumesceret, et earum adeptio extolleretur, terra dicta est, sicut scriptum est: « Quid superbit terra et cinis? »

¹ Ecdi. x, 9.

X. Sed quæri potest, utrum jam distincta et composita omnia dixerit cælum et terram, an ipsam primo informem universitatis materiem, quæ in has formatas et speciosas naturas Deo ineffabiliter jubente digesta est, cæli et terræ nomine nuncupaverit. Quamquam enim scriptum legerimus: « Qui fecisti mundum de informi materia¹; » tamen etiam ipsam materiam cujusmodicumque sit, non possumus dicere non ab eo factam, ex quo omnia confitemur et credimus; ut etiam ipsa digestio et ordinatio singularum quarumque rerum formarum et distinctarum mundus vocetur; ipsa vero materies cælum et terra, veluti semen cæli et terræ appellata sit; et cælum et terra quasi confusum atque permixtum ab artifice Deo accipiendis formis idoneum. Hactenus de hoc quæsitum sit quod dictum est: « In principio fecit Deus cælum et terram: » nihil enim horum temere affirmare oportuit.

CAPUT IV.

Tractantur versiculi 2 et 3 Geneseos. — Abyssus. — Elementa quatuor. — Similitudines de Spiritu super aquas. — Elementa quatuor.

XI. « TERRA autem erat invisibilis et incomposita, et » tenebræ erant super abyssum; et Spiritus Dei ferebatur » super aquam. » Ab hæreticis (Manichæis) qui Veteri Testamento adversantur, moveri calumnia huic loco solet, cum dicunt: « Quomodo in principio fecit Deus cælum et terram, si jam terra erat? » Non intelligentes hoc esse subjunctum, ut exponeretur qualis terra fuerit, de qua

¹ Sap. xi, 18.

jam dictum est: « Fecit Deus cœlum et terram. » Sic ergo accipiendum est: In principio fecit Deus cœlum et terram, hæc autem terra quam Deus fecit, invisibilis erat et incomposita, donec ab eodem ipso discerneretur, et ex confusione in rerum certo ordine constitueretur. An sic melius intelligitur, ut in hac executione rursus eadem rerum materies commendaretur, quæ superius cœli et terræ nomine nuncupata est, ut iste sit sensus: In principio fecit Deus cœlum et terram, hoc autem quod cœlum et terra dictum est, terra erat invisibilis et incomposita, et tenebræ super abyssum; id est, quod cœlum et terra appellatum est, materies erat confusa quædam, de qua mundus, qui duabus maximis partibus, cœlo scilicet et terra constat, digestis elementis et accepta forma fabricaretur. Quæ confusio materiæ sic potuit insinuari populari intelligentiæ, si diceretur terra invisibilis, et incomposita vel inordinata vel imparata, et tenebræ super abyssum, id est, super profunditatem vastissimam: quæ rursus profunditas ex eo fortasse nominata est, quia nullius intelligentiæ propter ipsam informitatem penetrari potest.

XII. « Et tenebræ erant super abyssum. » Utrum subter abyssus erat et supra tenebræ, quasi jam loca distincta essent? An quoniam materiæ adhuc confusio exponitur, quod etiam græce dicitur, ideo dictum est: « Tenebræ » erant super abyssum, » quia lux non erat: quæ si esset, utique supra esset, quia esset eminentior, et ea quæ sibi subjecta erant, illuminaret? Et revera qui diligenter considerat quid sint tenebræ, nihil aliud invenit quam lucis absentiam. Ita igitur dictum est: « Tenebræ erant super » abyssum », ac si dictum esset: Non erat lux super abyssum. Quapropter hæc materies quæ consequenti operatione Dei, in rerum formas ordinata distinguitur, appellata est terra invisibilis et incomposita, et profunditas

carens luce, quæ appellata est superius nomine cœli et terræ, veluti semen, ut jam dictum est, cœli et terræ. Si tamen non cœlum et terram dicendo universitatem prius proponere voluit, ut postea, insinuata materia, mundi partes exqueretur.

XIII. « Et Spiritus Dei superferebatur super aquam. » Nusquam dixerat: Deus aquam fecit, nec tamen ullo modo credendum est aquam Deum non fecisse, et eam jam fuisse antequam ille aliquid constituisset. « Et enim ille » est ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, » sicut Apostolus dicit¹. » Ergo et aquam Deus fecit, et aliter credere, magnus error est. Cur igitur non dictum est, quod aquam Deus fecerit? An rursus eandem materiam, quam vel cœli et terræ, vel terræ invisibilis et incompositæ atque abyssi nomine nuncupaverat, etiam aquam voluit appellare? Cur enim non et aqua appellaretur, si terra potuit, cum adhuc neque aqua distincta atque formata neque terra esset, neque aliquid aliud? Sed primo fortasse cœlum et terra appellata est, secundo terra incomposita et abyssus carens luce, tertio aqua non incongrue: ut primo ipsius universitatis, propter quam facta est de omnino nihilo, materies, cœli et terræ nomine vocaretur: secundo terræ incompositæ atque abyssi nomine insinuaretur informitas, quia inter omnia elementa terra est informior, et minus relucens quam cætera; tertio aquæ nomine significaretur materia subjecta operi artificis, aqua enim mobilior est quam terra; et ideo propter operandi facilitatem et motum faciliorem, subjecta materies artifici, aqua magis vocanda erat quam terra.

XIV. Et ær quidem mobilior est quam aqua; æther autem mobilior ipso aëre non absurde creditur, aut sentitur: sed aëris vel ætheris nomine minus convenienter

¹ Rom. xi, 36.

appellaretur materies. Magis enim hæc elementa vim creduntur habere faciendi, terra vero et aqua patiendi. Quod si occultum est, illud certe apertissimum puto, quod aquam ventus movet, et nonnulla terrena; ventus autem est aër motus et quasi fluctuans. Ergo cum aër aquam moveat manifeste, unde autem ipse moveatur ut sit ventus, occultum sit, quis dabitet congruentius aquæ nomine materiam vocari quia movetur, quam aëris qui movet? Moveri autem pati est, movere facere. Huc accedit quod ea quæ terra gignit, aqua irrigantur, ut nasci et perfici possint, ita ut prope videatur in hæc ipsa nascentia eadem aqua converti. Quocirca congruentius aquæ nomine appellaretur materies, cum subdita operi artificis insinuaretur propter mobilitatem et conversionem in quæque nascentia corpora, quam nomine aëris in quo sola mobilitas posset animadverti, cætera vero quibus materia expressius significaretur, defuissent: ut totus iste sit sensus: « In principio fecit Deus cælum et terram, » id est, materiam quæ cœli et terræ formam capere posset; quæ materia « Terra invisibilis et incomposita erat », id est, informis et luce carens profunditas: quæ tamen quoniam moventi et operanti artificio subdita esset, propter hoc ipsum quod cedit operanti, aqua etiam nominata est.

XV. In hac igitur materiæ significatione prius insinuatus est finis ejus, id est, propter quid facta sit, secundo ipsa informitas, tertio servitus sub artifice atque subjectio. Itaque primo cælum et terra, propter hoc enim facta materies; secundo terra invisibilis et incomposita, et tenebræ super abyssum, id est, ipsa informitas sine lumine, unde etiam terra invisibilis dicta est; tertio aqua subjecta spiritui ad habitum formasque capiendas: ideo super aquam ferebatur Spiritus Dei, ut Spiritum operantem,

aquam vero unde operaretur, intelligamus, id est, materiam fabricabilem. Cum enim ista tria dicimus unius rei nomina, materia mundi, materia informis, materia fabricabilis, horum primo nomini bene adjungitur cælum et terra; secundo obscuritas, confusio, profunditas, tenebræ; tertio cedendi facilitas, cui jam ad operandum spiritus superferitur artificis.

XVI. « Et Spiritus Dei superferebatur super aquam. » Non ita superferebatur sicut oleum aquæ, vel aqua terræ, id est, quasi contineretur; sed, si ad hoc de visibilibus exempla capienda sunt, sicut superfertur lux ista solis aut lunæ his corporibus, quæ illuminat in terra: non enim continetur illis; sed cum cælo continetur, istis superfertur. Item cavendum est, ne quasi locorum spatii Dei Spiritum superferri materiæ putemus, sed vi quadam effectoria et fabricatoria, ut illud cui superfertur efficiatur, et fabricetur; sicut superfertur voluntas artificis ligno, vel cuique rei subjectæ ad operandum, vel etiam ipsis membris corporis sui, quæ ad operandum movet. Et hæc similitudo cum jam sit omni corpore excellentior, parva est tamen, et prope nihil ad intelligendam superlationem Spiritus Dei, subjecta sibi ad operandum mundi materia: sed non invenimus evidentiorum similitudinem et propinquiorem rei, de qua loquimur, in iis rebus quæ ab hominibus quomôdocumque capi possunt. Quapropter in hujusmodi cogitatione optime illud præceptum tenebitur, quod scriptum est; « Benedicentes Deum, exaltate illum quantum tuncumque potueritis, superabit et adhuc. » Hoc autem dictum sit, si hoc loco Spiritus Dei Spiritus sanctus, quem in ipsa ineffabili et incommutabili Trinitate veneramus, accipitur.

XVII. Potest autem et aliter intelligi, ut Spiritum

¹ Eccli. XLII, 32.

Dei, vitalem creaturam, qua universus iste visibilis mundus atque omnia corpora continentur et moventur, intelligamus; cui Deus omnipotens tribuit vim quamdam sibi serviendi ad operandum in iis, quæ gignuntur. Qui spiritus cum sit omni corpore æthereo melior, quia omnem visibilem creaturam omnis invisibilis creatura antecedit, non absurde Spiritus Dei dicitur. Quid enim non est Dei ex iis quæ condidit, cum etiam de ipsa terra dictum sit; « Domini est terra et plenitudo ejus¹; » et illud universali complexione quod scriptum est: « Quoniam » tua sunt omnia, Domine, qui animas amas²? » Sed tunc potest iste Spiritus sic intelligi, si quod dictum est, « In principio fecit Deus cœlum et terram », tantum de visibili creatura dictum sentiamus, ut super materiam rerum visibilium in exordio fabricationis earum superferretur invisibilis Spiritus, qui tamen etiam ipse creatura esset, id est, non Deus, sed a Deo facta atque instituta natura. Si autem universæ creaturæ, id est, et intellectualis et animalis, et corporalis, materiam creditur illo aquæ vocabulo enuntiata, nullo modo hoc loco Spiritus Dei potest nisi ille incommutabilis et sanctus intelligi, qui ferebatur super materiam omnium rerum, quas fecit et condidit Deus.

—XVIII. Tertia opinio de hoc Spiritu oriri potest, ut credatur Spiritus nomine, æris elementum quantiatum; ut ita quatuor elementa insinuata sint, quibus mundus iste visibilis surgit, cœlum scilicet, et terra, et aqua, et ær: non quia jam erant distincta et ordinata; sed quia in illius materiæ quamvis informi confusione, tamen exortura præsignabantur: quæ informis confusio tenebrarum et abyssi nomine commendata est. Sed quælibet sententiarum istarum vera sit, omnium rerum quæ ortæ sunt, quæ videntur, et quæ non videntur, non quantum ad vitia

¹ Psal. xxiii, 1. — ² Sap. xi, 27.

quæ contra naturam sunt, sed quantum ad ipsas naturas attinet, Deum esse auctorem et conditorem credendum est; nullamque omnino esse creaturam, quæ non ab ipso initium perfectionemque habeat generis et substantiæ suæ.

CAPUT V.

De versiculis 3 et 4 Geneseos. — Lux triplex, ætherea, sensualis et rationalis. — Lux quid.

XIX. « Et dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux. » Deum dixisse: « Fiat lux », non de voce, pulmonibus edita, nec lingua et dentibus accipere debemus. Carnalium sunt istæ cogitationes: secundum autem carnem sapere, mors est. Sed ineffabiliter dictum est: « Fiat lux. » Utrum autem hoc quod dictum est, Filius unigenitus dictum est, an idipsum quod dictum est, Filius unigenitus est, quod dictum Dei Verbum dicitur, per quod facta sunt omnia¹, quæri potest: dum tamen illa absit impietas, ut Verbum Dei unigenitum Filium, quasi vocem prolatam, sicut a nobis fit, esse credamus. Verbum autem Dei, per quod facta sunt omnia, nec coepit esse, nec desinet; sed sine inchoatione natum, Patri coæternum est. Quare hoc quod dictum est: « Fiat lux », si et coepit et destitit dici, magis Filio dictum est hoc Verbum, quam ipsum est Filius. Et tamen etiam hoc ineffabiliter: nec carnalis imago subrepat in animum, et intellectum pium spiritalem conturbet. Quia et incipere aliquid et desinere in natura Dei, si proprie accipiatur, temeraria et præceps opinio est: car-

¹ Joan. i, 3.

nalibus tamen et parvulis, non tanquam in ea mansuris, sed tanquam inde surrecturis humanissime concedenda est. Quidquid enim incipere et desinere Deus dicitur, nullo modo in ipsius natura, sed in ejus creatura, quæ illi miris modis obtemperat, intelligendum est.

XX. « Et dixit Deus: Fiat lux. » Utrum ea lux, quæ his carnalibus oculis patet; an aliqua occulta, quam nobis per hoc corpus videre non datum est? Et si occulta, utrum corporea, quæ per locorum spatia tenditur fortasse in sublimibus partibus mundi; an incorporea, qualis in anima est, ad quam vitandi et appetendi refertur examen a sensibus corporis, qua non caret etiam animæ bestiarum; an ea quæ superior ratiocinando apparet, ex qua incipit omne quod creatum est? Quamlibet enim lucem significet, factam tamen et creatam debemus accipere: non illam, quæ fulget ipsa Dei Sipientia, quæ non creata est, sed nata, ne sine luce Deus fuisse putetur prius quam istam, de qua nunc agitur, condidisset. De hac enim, sicut ipsa verba satis docent, hoc commendatur quod facta sit, « Et dixit, inquit: Fiat lux, et facta est lux. » Alia est lux de Deo nata, et alia lux quam fecit Deus: nata de Deo lux, est ipsa Dei Sipientia; facta vero lux, est qualibet mutabilis, sive corporea sive incorporea.

XXI. Movere autem solet, quomodo lux corporea esse poterit antequam cælum esset et cœli luminaria, quæ post istam exponuntur: quasi vero facile hoc ab homine percipi potest, aut omnino ullo modo potest, utrum sit aliqua lux præter cœlum, quæ tamen spatium locorum distincta atque diffusa sit, mundumque amplectatur. Sed cum liceat hic et incorpoream lucem intelligere, si non visibilem tantum creaturam in hoc libro, sed omnem creaturam expositam dicimus, quod opus est in hac controversia remorari? Et fortasse quod quærent homines,

quando Angeli facti sunt, ipsi significantur hæc luce, brevissime quidem, sed tamen convenientissime et decen-
tissime.

XXII. « Et vidit Deus lucem quia bona est¹. » Ista sententia non quasi insoliti boni lætitiæ, sed approbationem operis significari, oportet intelligi. Quid enim convenientius de Deo dicitur, quantum inter homines dici potest, quam cum ita ponitur dixit, factum est, placuit: ita ut in eo quod dixit, imperium ejus intelligatur; in eo quod factum est, potentia; in eo quod placuit, benignitas: sicut ista ineffabilia per hominem hominibus, ita ut omnibus prodesse possent, dici debuerunt.

XXIII. « Et divisit Deus inter lucem et tenebras². » Hinc intelligi licet, quanta divini operis facilitate ista dicantur effecta. Non enim quisquam est, qui sic existimet lucem factam, ut esset confusa cum tenebris, et ob hoc postea separationis indigeret: sed eo ipso quo lux facta est, consecuta est etiam divisio inter lucem et tenebras. « Quæ enim societas lucis cum tenebris³? » Deus ergo divisit inter lucem et tenebras, quia lucem fecit, cujus absentia tenebræ vocantur. Interest autem inter lucem et tenebras, sicut interest inter vestimentum et nuditatem, aut plenum et inane, et similia.

XXIV. Jam quot modis possit intelligi lux, supra dictum est, quibus contrariæ privationes possunt tenebræ nominari. Alia est enim lux, quæ videtur his oculis corporeis, etiam ipsa corporea; ut solis, et lunæ, et stellarum, et si quid hujusmodi est, cui contrariæ sunt tenebræ, cum aliquis locus ea luce caret. Alia item lux est vita sentiens, et valens discernere quæ per corpus ad animæ judicium referuntur, id est, alba et nigra, canora et rauca, suaveolentia et graveolentia, dulcia et amara, calida et

¹ Gen. 1, 4. — ² Ibid. — ³ Cor. vi, 14.

frigida, et cætera hujusmodi. Alia est enim lux quæ sentitur oculis, alia qua per oculos agitur ut sentiatur. Illa enim in corpore, hæc autem quamvis per corpus ea quæ sentit percipiat, in anima est tamen. Huic contrariæ sunt tenebræ insensibilitas quædam, vel si melius insensualitas dicitur, id est, non sentire, quamvis inferantur quæ senti possent, si esset in illa vita lux ista unde sentitur. Neque hoc cum ministeria desunt corporis, sicut in cæcis aut surdis; nam in istorum animis est ista lux, de qua nunc agimus; sed instrumenta corporis desunt. Neque illo modo, quo modo in silentio vox non auditur, cum et ista lux est in anima, et adsunt corporis instrumenta, sed nihil quod sentiatur infertur. Non ergo qui iis causis non sentit, caret ista luce: sed cum talis potentia non est in anima, quæ jam nec anima dici solet, sed tantum vita, qualis perhibetur esse vitis et arboris, et quarumcumque stirpium: si tamen eas vel talem habere persuaderi ullo modo potest, quas nonnulli nimis errantes hæretici, non solum sentire per corpus, id est, videre, audire, et calorem ignemque discernere, sed etiam intelligere rationem et cogitationes nostras nosse arbitrantur: sed de his alia quæstio est. Insensibilitas ergo tenebræ hujus lucis, qua quidquid sentitur, cum ipsam vim sentiendi non habet vita quælibet. Convenienter autem lucem hanc dici concedit quisquis concedit recte dicendi lucem, qua res quæque manifesta est. Cum autem dicimus: Manifestum est hoc canorum esse, manifestum est hoc dulce esse, manifestum est hoc frigidum esse, et quod forte hujus generis per corporales sensus attingimus, hæc lux, qua ista manifesta sunt, utique intus in anima est, quamvis per corpus inferantur quæ ita sentiuntur. Tertium lucis genus in creaturis intelligi potest, quo ratiocinamur. Huic contra-

¹ Manichæi.

riæ tenebræ sunt irrationabilitas, sicut sunt animæ bestiarum.

XXV. Sive ergo lucem ætheream, sive sensualem, cuius animalia participant, sive rationalem, quam Angeli et homines habent, a Deo factam primum in rerum natura hæc sententia vult intelligi; divisisse Deum inter lucem et tenebras, eo ipso quo lux facta est, oportet accipi, quod aliud est lux, aliud illæ privationes lucis, quas in contrariis tenebris ordinavit Deus. Non enim Deum fecisse tenebras dictum est: quoniam species ipsas Deus fecit, non privationes quæ ad nihilum pertinent, unde ab artifice Deo facta sunt omnia: quas tamen ab eo ordinatas intelligimus, cum dicitur: « Et divisit Deus inter lucem » et tenebras, ne vel ipsæ privationes non haberent ordinem suum, Deo cuncta regente atque administrante. Sicut in cantando interpositiones silentiorum certis moderatisque intervallis, quamvis vocum privationes sint, bene tamen ordinantur ab iis qui cantare sciunt, et suavitati universæ cantilenæ aliquid conferunt. Et umbrae in picturis eminentiora quæque distinguunt, ac non specie, sed ordine placent. Nam et vitiorum nostrorum non est auctor Deus; sed tamen ordinator est, cum eo loco peccatores constituit, et ea perpeti cogit quæ merentur. Ad hoc valet quod oves ponuntur ad dexteram, hœdi autem ad sinistram¹. Quædam ergo et facit Deus, et ordinat: quædam vero tantum ordinat. Justos et facit, et ordinat: peccatores autem, in quantum peccatores sunt, non facit, sed ordinat tantum. Quippe cum illos ad dexteram, illos ad sinistram constituit, et quod in ignem æternum jubet ire, ad meritum ordinem valet. Ita species naturasque ipsas et facit, et ordinat: privationes autem specierum defectusque naturarum non facit, sed ordinat tantum. Dixit ita-

¹ Matth, xxv, 33.

que : « Fiat lux et facta est lux. » Non dixit : « Fiant tenebræ, et factæ sunt tenebræ. » Horum ergo unum fecit, alterum non fecit : utrumque tamen ordinavit, cum divisit inter lucem et tenebras. Ita et ipso faciente pulchra sunt singula, et ipso ordinante pulchra sunt omnia.

CAPUT VI.

Tractatur prima pars versiculi 5 Geneseos. — Nomen unde dictum.

XXVI. « Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras » vocavit noctem. » Cum et lux nomen sit alicujus rei, et dies rursus, et tenebræ et nox utrumque sit nomen, utrumque ita dici oportuit, nomina rebus imposita esse, ut illa res cui nomen impositum est; utique alio, quoque nomine, non enim aliter poterat enuntiare. Et ita dictum est : « Vocavit Deus lucem diem » ut indifferenter etiam dici converse posset : Vocavit Deus diem lucem, et vocavit noctem tenebras. Quid ci respondebimus, si quis a nobis ita quærit : Luci nomen impositum est dies, an diei nomen impositum est lux ? quia hæc duo utique, in quantum ad res significandas articulata voce enuntiantur, nomina sunt. Hoc modo etiam de aliis duobus queri potest : Tenebris nomen impositum est nox, an nocti impositum est nomen tenebræ ? Et quidem ut Scriptura describit, manifestum est lucis nomen dictum esse diem, et tenebrarum nomen dictum esse noctem. Quia cum diceret : Deus fecit lucem, et divisit inter lucem et tenebras, nondum de vocabulis agebatur : postea adhibita sunt vocabula, dies et nox ; cum et illa sine dubio vocabula sint, lux et

tenebræ, res aliquas significantia, sicut dies et nox. Ergo hoc ita accipiendum est, quia enuntiarum aliter non posset res quæ nomen accepit, nisi aliquo nomine ? An potius ista vocatio accipienda est ipsa distinctio ? Non enim omnis lux dies aut omnes tenebræ nox : sed lux et tenebræ certis inter se vicibus ordinatæ atque distinctæ, diei et noctis nominibus appellantur. Omne quippe vocabulum ad distinctionem valet. Unde etiam nomen quod rem notet, appellatum est, quasi notamen. Notet autem, id est, distinguat et doctitanter ad discernendum adjuvet. Fortasse ergo ipsum divisisse inter lucem et tenebras, hoc est, vocasse lucem diem, et tenebras noctem, ut hoc sit ordinasse ista quod vocasse. An ista vocabula significare nobis volunt, quam lucem dixerit, et quas tenebras ? tanquam si diceret : « Fecit Deus lucem, et divisit inter lucem et tenebras ; » lucem autem dico diem, et tenebras dico noctem : ne aliquam aliam lucem intelligas, quæ non sit dies ; et ne aliquas alias tenebras intelligas, quæ non sint nox. Nam si omnis lux dies possit intelligi, et omnes tenebræ noctis nomine censerentur, fortasse non opus esset dicere : « Et » vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem. »

XXVII. Item quæri potest quem diem dicat, et quam noctem. Si istum diem vult accipi, quem solis ortus inchoat, et claudit occasus ; et istam noctem, quæ a solis occasu usque in ortum tenditur, non invenio quomodo esse poterint, antequam cœli luminaria facta essent. An ipsa spatia horarum et temporum, etiam sine discrimine fulgoris atque umbræ, jam ita vocari poterunt ? Et quomodo in illam lucem rationalem, si hæc significata est, aut sensualem cadit hæc vicissitudo, quæ nomine diei et noctis significatur ? Annon secundum quod evenit, sed secundum quod potest evenire, ista insinuata sunt ; quia et rationi potest error succedere, et sensui quædam stoliditas ?

CAPUT VII.

De altera parte versiculi 5 Geneseos.

XXVIII. « Et Facta est vespera et factum est mane » dies unus. » Non eodem modo nunc appellatur dies, quo cum diceretur, « Et vocavit Deus lucem diem : » sed eo modo quo dicimus, verbi gratia, triginta dies habere mensem : hoc enim nomine diei noctes quoque includimus ; superius autem ita dictus est dies, ut a nocte sejungeretur. Itaque cum illa operatio diei per lucem gesta insinuaretur, consequenter factam dicitur esse vesperam, et factum esse mane diem unum ; ut scilicet sit unus dies a cœpto die usque ad cœptum diem, id est, a mane usque ad mane, quales dies annumeratis, ut dixi, noctibus appellamus. Sed quomodo facta est vespera, et factum est mane ? An tanta mora temporis fecit lucem Deus, et divisit inter lucem et tenebras, quanta mora tenditur dies lucens, id est, non annumerata nocte ? Et ubi est quod scriptum est : « Subest enim tibi cum voles posse, » si opus est Deo productione temporis, ut aliquid perficiat ? An omnia quidem tanquam in arte atque ratione perfecta sunt Deo, non in productione temporis, sed in ipsa vi qua illas etiam res, quas non stare, sed transire cernimus, stabiliter efficit ? Non enim et in sermone nostro cum verba alia transeant, et alia succedant, credibile est ista fieri in ipsa arte, qua operante stabiliter artificiosa occurrit oratio. Quanquam ergo sine productione temporis faciat Deus, cui subest posse cum volet ; ipse tamen na-

† Sap. xii, 18. — * Forte a Deo.

turæ temporales motus suos temporaliter peragunt. Ita ergo fortasse dictum est : « Et facta est vespera, et » factum est mane dies unus, » sicut ratione prospicitur, ita fieri debere aut posse, non ita ut fit temporalibus tractibus. Nam in ipsa ratione operationem contemplatus est in Spiritu sancto, qui dixit : « Qui manet in æternum, » creavit omnia simul ; » sed commodissime in illo libro, quasi morarum per intervalla factarum a Deo rerum digesta narratio est, ut ipsa dispositio, quæ ab infirmioribus animis contemplatione stabili videri non poterat, per huiusmodi ordinem sermonis exposita quasi istis oculis cerneretur.

CAPITA VIII ET IX².

Explicatur versiculus 6 Geneseos. — Saturnus planeta. — Tractatur versiculus 8 Geneseos.

XXIX. « Et dixit Deus : Fiat firmamentum in medio » aque, et sit dividens inter aquam et aquam. Et sic factum, » est. Et fecit Deus firmamentum, et divisit inter aquam, » quæ erat sub firmamento, et inter aquam, quæ erat » supra firmamentum. » Utrum aque tales sint supra firmamentum, quales sub firmamento istæ visibiles : an quia illam aquam videtur significare, supra quam Spiritus ferebatur, et eam intelligebamus esse ipsam mundi materiam, hæc etiam hoc loco firmamento interposito discreta credenda est, ut inferior sit materia corporalis, superior animalis ? Hoc enim firmamentum dicit, quod cœlum

¹ Eccli. xviii, 1. — * Hæc duo capita annectimus, utpote connectissima in Edit. Maurinensi.

postea vocat. Cœlesti autem corpore nihil est in corporibus melius. Alia quippe corpora cœlestia, et alia terrestria; et utique cœlestia meliora: quorum naturam quidquid transit, nescio quemadmodum corpus possit vocari; sed est fortasse vis quaedam subiecta rationi, qua ratione Deus veritasque cognoscitur: quæ natura, quia formabilis est virtute atque prudentia, cuius vigore colibetur ejus fluctuatio atque constringitur, et ob hoc quasi materialis apparet, recte aqua divinitus appellata est; non locorum spatium, sed merito naturæ incorporæ cœli corporei ambitum excedens. Et quoniam cœlum firmamentum vocavit, non absurde intelligitur quidquid infra æthereum cœlum est, in quo pacata atque firmata sunt omnia, mutabilis esse et dissolubilus. Quod genus corporalis materiæ ante acceptam speciem distinctionemque formatum, a qua firmamentum nominatum est, fuerunt qui crederent has visibiles aquas et frigiditas superficiem cœli superamplecti. Et documentum adhibere conati sunt de tarditate stellæ unius de septem vagantibus, quæ superior est cæteris, et a Grecis *παρυσος* dicitur, et triginta annis peragit signiferum circulum, ut ob hoc tarda sit, quia est frigidis aquis vicinior, quæ supra cœlum sunt. Quæ opinio nescio quemadmodum possit apud eos defendi, qui subtilissime ista quæsierunt. Nihil autem horum temere affirmandum, sed caute omnia modesteque sunt tractanda.

XXX. « Et dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit dividens inter aquam et aquam: et sic factum est. » Postquam dixit, « Sic factum est, » quid opus erat rursus addere, « Et fecit Deus firmamentum, et divisit inter aquam quæ erat sub firmamento, et aquam quæ erat supra firmamentum? » Nam cum dixisset superior, « Et dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux; » non

¹ Gen 1, 6. — ² Ibid. 7.

addidit rursus: « Et fecit Deus lucem; » hic autem posteaquam dixit: « Et dixit Deus: Fiat, et sic factum est, » additum est, « Et fecit Deus. » An hinc apparet non oportere lucem illam intelligi corporalem, ne eam aliqua creatura interposita fecisse Deus videatur: (Deum autem Trinitatem dico:) hoc vero firmamentum cœli, quia corporeum est, per incorporam creaturam accepisse speciem formamque creditur, ut prius incorporea natura rationabiliter a veritate impressum sit quod corporaliter imprimeretur, ut cœli fieret firmamentum: et ideo positum est, « Et dixit Deus: Fiat, et sic factum est: » in ipsa rationali natura prius factum est fortasse unde imprimeretur corpori species: cum autem additum est: « Et fecit Deus firmamentum, et divisit inter aquam, quæ erat sub firmamento, et aquam quæ erat supra firmamentum; » et ipsa cooperatio in illa materia, ut corpus cœli fieret, significatur? An forte varietatis causa ut textus sermonis in fastidium non veniret, supra non est positum quod infra positum est, et non oportet scrupulose omnia rimari? Eligat quis quod potest; tantum ne aliquid temere atque incognitum pro cognito asserat: meminertique se hominem de divinis operibus quantum permittitur quærere.

XXXI. « Et vocavit Deus firmamentum cœlum. » Quod de vocatione superius tractatum est, hic quoque considerari potest: non enim omne firmamentum cœlum est. « Et vidit Deus quod bonum est. » Et de hoc superius quod tractatum est, retractaretur, nisi quod non eundem ordinem video. Nam superius, « Et vidit Deus lucem quia bona est, » et post deinde subjicitur, « Divisit Deus inter lucem et tenebras; et vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem: » hic autem postquam factum enarratum est, quod factum dicebatur, et posteaquam

¹ Forte deest *id est*. — ² Gen 1, 8.